

Лука Мичета

ДУШАН СИЛНИ

БИОГРАФИЈА
ПРВОГ СРПСКОГ ЦАРА

■ Laguna ■

Copyright © 2016, Лука Мичета
Copyright © овог издања 2016, ЛАГУНА



Kupovinom knjige sa FSC oznakom pomažete razvoj projekta
odgovornog korišćenja šumskih resursa širom sveta.

NC-COC-016937, NC-CW-016937, FSC-C007782

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

Пријатељу Николи Спанковићу

Садржај

<i>Уместо увода</i>	11
Рах Mongolica	17
Ослепљење и прогонство Стефана Дечанског	24
Борба за српску круну	30
Прва Душанова победа	34
Душан, Дубровник и Венеција	41
Битка код Велбужда	45
Незадовољна српска властела	51
Душанова победа и смрт Стефана Дечанског	57
Долазак Душана на српски трон	62
Византијски пребег Сиргијан и његова судбина	69
Сусрет краља Душана и византијског цара Андроника III у Радовишту	79
Кантакузиново бекство у Србију	84

Кратко савезништво Јована Кантакузина и краља Душана	88
Пријатељство на провери – случај града Верије. . .	95
Сукоб на реци Вардар	101
Савез Душана и цариградског регентства	106
Душан – господар Свете Горе	111
Брак Јелене и Душана	117
Српске краљице и српска царица	126
Јован Кантакузин о царици Јелени	137
Црна смрт – куга	144
Царица Јелена и цар Душан на Светој Гори	148
Исихазам – темељ православља	154
Григорије Палама и Срби	167
Душанова царска титула	171
Душан постаје цар	179
Однос Српске цркве и Цариградске патријаршије	194
Душаново крунисање	200
Ставови Запада према Душановој царској титули.	206
Анатемисање цара Душана	211
Ривалство византијског и српског цара	215
Цар Душан и папе Климент VI и Иноћентије VI.	222
Цар Душан и Босна.	234
Абдикација Јована VI Кантакузина	240
Турци освајају Галипоље	246

Византија, цар Душан и Турци	251
Смрт цара Душана	257
Цар Душан законодавац	259
Ктиторска делатност цара Душана	268
Зашто цар Душан није проглашен за свеца	278
<i>Литература</i>	283
<i>О аутору</i>	307

УМЕСТО УВОДА

„Нико није никад био велики човек
без неке божанске инспирације.“

Марко Тулије Цицерон

„Историја није ништа друго
до стално испитивање минулих времена
у име [...] садашњег времена
у коме живимо и које нас опседа.“

Фернан Бродел

Први српски цар Стефан Урош IV (1308–1355), прозван Душан Силни, или само цар Душан – „најбољи војник свога времена“ који је још „као дете био жељан славе“ – најчувенији је српски владар, владар који је ушао у мит обележивши своје столеће али и васколику историју Срба.

Душан „цар и самодржац Србљем, Грком, Блгаром и Арбанасом“ – постао је мера и утеха у потоњим

тешким вековима који су, убрзо након његове смрти, задесили српски народ.

Висок, „прекрасног изгледа и телесно врло лепо грађен“, био је гласовити војсковођа, „можда најмоћнији владалац у Европи“, победник у великим биткама, освајач али и дипломата који је мудро и вешто умео да дође до компромиса – које никада није правио науштрб свог циља и своје државе.

Душан се са највећим владарима своје епохе бори и надмеће како у ратовима тако и у сложеним дипломатским акцијама. Његови су савременици један Јован VI Кантакузин василевс¹, импресивна личност Византијског царства, славни Карло IV Луксембуршки, цар Светог римског царства, угарски краљеви Карло I Роберт и Лајош I, папе Климент VI и Иноћентије VI, турски емир Орхан, венецијански дуждеви Франческо и Андреа Дандоло...

Овај славни Немањић интелигенцијом, витештвом и образовањем стаје храбро пред судбину, чију је ћудљивост упознао још као дете у цариградском изгнанству када је са оцем годинама делио недаћу која их је снашла. Суморни дани цариградског прогонства, у које их је послао његов деда краљ Милутин, бацили су оловно тешку сенку на дечакову душу, очврснувши му карактер, али не скаменивши му срце.

¹ Византијски цареви пре цара Ираклија (610–641) званично су носили титулу августа, мада су користили и титулу господара (dominus). У званичним документима пре царевог имена стајала је одредница император цезар, а након имена стајала је титула августа. Први пут титула василевса званично се јавља, дакле, 629. године за време цара Ираклија.

Већ као дечак, момче скоро, научиће да се у један ток, у један правац снагом воље морају усмерити моћ и мудрост.

Душан је рођен у Србији, убрзо после повратка његовог оца са двора кана Ногаја, на коме је провео више година као талац овог страшног Монгола. Међутим, стварно место рођења првог српског цара јесте Цариград „та зеница хришћанске вере“ – који је у сећању младог српског принца остао упамћен као град ненадмашне лепоте, блиставих цркава, „ушушкан у облацима опојног мириса најбољег пунтског тамјана, саздан од мрамора, злата и духа“. У овом граду „божанског надахнућа“ први пут ће, као дете, спознати себе али и свој циљ, смисао живота – освајање Цариграда, тог „огњишта целе васељене“. Циљ је, дакле, ништа мање до цариградски трон, царска круна и магија коју је она носила више од хиљаду година.

Биће то циљ кога се неће одрећи до самог краја свог бурног живота.

Проводећи младост на дворовима славних владара Андроника II Палеолога, византијског цара, деде краља Милутина и оца Стефана Дечанског – веровао је да је моћ све и да све мора бити у њеној служби.

Са својим демонима носио се хладне главе, подносећи немилосрдне ударе судбине, тешећи се вечношћу. Био је жесток карактер, еруптивна природа, али природа које је знала и да тихо и смирено остварује многе своје намере. Умео је да буде суров, јер је било такво доба, херојско доба које углавном никада није красила сентименталност.

Волео је луксуз, о чему сведоче многобројни дубровачки и млетачки трговци. Држао је бројну војску и најамничку, најбољу која се могла набавити у Европи тога доба. Јер, како је говорио гласовити римски патрициј Марко Лициније Крас, ниједно богатство није довољно човеку ако није у стању да издржава своју војску.

Цар Душан је био победник, рођени победник.

Препустио се свом инстинкту, свом генију, вођен тајанственим чудима које поседују само изузетне личности, оне које обележавају епоху. Личности чији су животи неодвојиви од историје јер је њихов живот историја.

Држао је прст на пулсу епохе.

Величина дела које је себи зацртао само је хранила његову ионако грандиозну самоувереност.

Судбина му је доделила сву земаљску моћ која се тада могла добити и он ју је зналачки користио. Образовање и вера су му помагали да схвати императиве свога доба и да разуме људе а задобијена моћ да доминира својим столећем, да успешно водећи и земљу и народ неустрашиво стреми своме циљу.

Није био искварен влашћу. Она му није била циљ, већ средство.

Био је и славни законодавац. Није био владар који је себе доживљавао као „закон који дише“. Душанов *Законик* је једно од најзначајнијих дела не само српског законодавства већ и читаве српске културе – сматра се и својеврсним уставом средњовековне Србије.

Уздао се у силу јер му је то налагао циљ, који се није могао остварити без силе. Био је владар ванредне

смелости, промишљен и прорачунат, али ипак не и без срца – како је само оплакао и сахранио византијског пребега, пријатеља и савезника Сиргијана. Одлучно је живео по узусима свог карактера, своје амбиције, својих правила – свог усуда. Његово славољубље је природно и без њега његова личност не би била потпуна, целовита.

Тежио је врлини, не само кроз молитву и веру, као суштини постојања једног православног владара, што му није увек полазило за руком иако би се на њега могла применити славна Квинтилијанова мисао да амбиција, иако сама по себи порок, често може бити родитељ врлине.

Душан се молио Богу и био верник, али људе није запостављао. Вером је умео да мотивише али и златом да утврди лојалност похлепних српских велможа, цркве, војске и страних најамника...

Изградио је недалеко од Призрена своју задужбину, манастир Светих арханђела – „сведок велике славе“. Богато је даривао цркву и манастире обезбедивши подршку и монашке светогорске заједнице. Цар Душан је први страни владар који је владао Атосом, светогорским универзумом.

У једној хрисовуљи је забележено да је размишљао дан и ноћ како да захвали „Богу и пречистој му матери“ на толиким божјим даровима које је у свом животу добио. И нашао је да треба „до последњег издаха старати се о светим црквама“.

Био је властан да води разговоре са једним од најмудријих, најобразованијих и најутицајнијих духова свог доба Григоријем Паламом, убеђујући славног исихасту

да дође у Србију. Срби ће овог гласовитог духовника, који је дао коначни смер православљу, откупити из турског ропства, спасивши га тешког сужањства.

Први српски цар Душан био је пожељан савезник, витез који није понижавао великодушност. То најбоље потврђује византијски цар и славни писац Јован VI Кантакузин када је силом прилика морао да избегне из Цариграда и потражи уточиште и заштиту на српском двору.

Овај српски владар био је далеко испред свог времена и у односу према жени, царици Јелени, коју је истински уважавао и чије је мишљење ценио не либећи се да то често и јавно истакне.

Спадао је међу оне изузетне личности које су сматрале да само вечност може да им заповеда, а историја суди.

Цару Душану је уздизање на царство било мост за бесмртност, за освајање Цариграда.

Византију није освојио, али бесмртност јесте у памћењу свог народа, оставши у његовој свести као светионик и недостижан идеал.

Ова кратка студија која се појављује на 670. годишњицу од крунисања првог српског цара, од стварања Српског царства и Српске патријаршије јесте повест о једној колосалној личности, о највећем српском владару, о славној епохи средњовековне Србије.

Л. М.

У Београду, на преподобног
Симеона Столпника 2015.

Pax Mongolica

Почетком тринаестог века Џингис-кан (1162–1227) ујединио је монголска племена и утемељио највеће царство у историји.² Монголски допринос човечанству³ био је толико изузетан да је четрнаести век

² На врхунцу своје моћи Монголско царство је заузимало тридесет три милиона квадратних километара са, како се претпоставља, око сто милиона становника. Речју, било је то највеће царство у историји човечанства које је шест и по пута било веће од Римског царства у време цара Трајана (89–117), а четири пута пространије од империје Александра Македонског (356. п. н. е. – 323. п. н. е.).

³ Темељи Монголске империје били су: држава која је била изнад цркве, папирни новац, верске слободе, дипломатски имунитет... Трговци су у Монголском царству, у складу са рангом и иметком, имали одређене исправе зване *паузе*, односно нешто што је представљало пасош и кредитну картицу заједно, а што им је омогућавало да у овој пространој империји не брину о безбедности, смештају, царинама... Да поменемо и да је Џингис-канов унук Кублај-кан (1215–1294) формирао уједињену кинеску државу, од народа различитих кинеских дијалеката спојивши их са Тибетанцима, Манџурцима, Ујгурима... створивши тако земљу која је била пет пута већа од „цивилизације која је говорила кинеским дијалектом“. Као што су препородили Кину, Монголи су то учинили касније и са Индијом начинивши од ње велику трговачку нацију...

касније назван и *Pax Mongolica* или *Pax Tartarica* – век када је српска држава под својим првим царем Душаном била на врхунцу моћи и када је достигла највећи обим.

У зиму 1226/1227. године Џингис-кан је током лова у пустињи Гоби незгодно пао са коња и у августу месецу подлегао је повредама. Неће проћи ни деценија од његове смрти а Огодеј-кан (1229–1241), његов наследник, готово је испразнио царску ризницу. Око 1235. године Огодеј-кан је сазвао монголски политички и војни савет, на коме је најугледнији командант Џингис-канове војске, шездесетогодишњи генерал Субодеј, предложио поход на Европу – јер је Монголско царство почивало на освајањима као основном начину опстанка и развоја.

Војска намењена покоравању Европе – око педесет хиљада Монгола и припадника савезничких народа – убрзо ће се појавити и на границама Србије, представљајући озбиљну опасност по српског краља Милутина (1282–1321) и његову државу.

Око 1285. године под вођством кана Ногаја Монголи продиру у Угарску, Бугарску и српске земље.

Ногај је једини кан с којим су српски краљеви Милутин и Стефан Дечански (1322–1331), деда и отац цара Душана, били у непосредном контакту.

Ногај, чукунунук Џингис-кана, рођен око 1240. године, устоличио се у областима крај северозападних обала Црног мора, „област од подручја данашње Румуније, од Железних врата (Ђердапска клисура) и Дунава, до иза Крима“, одакле је снажно утицао и на балканска политичка збивања и односе.

Бугарско царство – које су Монголи разбили „на разне државе и области“ – било је у вазалном односу према снажном Ногајевом канату. Но, и поред тога, донедавни српски краљ Драгутин (1276–1282) ушао је у сукоб са „браћом једне матере“ Дрманом и Куделином, који су били потчињени бугарском владару који је пак био монголски вазал. Ова двојица куманских⁴ великаша „су се укоренили у држави земље браничевске у месту званом Ждрелу“, на граници према Угарској, чији је повољан географски положај имао важан економски значај. Међутим, у првом сукобу са бугарским велможама Драгутин није имао успеха – „није им могао никакве пакости учинити, нити их одагнати из тих предела“.

У садејству са татарским одредима бугарске трупе „се једнодушно устремише на државу овога благочастивога краља“ Драгутина и дубоко продреше у Србију.

Драгутин је затражио помоћ од брата Милутина, који успева да протера бугарског деспота из Видина и да заузме овај град. Браћа су, дакле, око 1291. године са заједничким трупама упала у Браничево прогнавши ове „зломисленике [који] одоше посрамљени у погибли и великом презиру“, како је то рекао архиепископ Данило Пећки⁵ (1324–1337) додајући и да

⁴ Кумани су источнотурски народ који је првобитно био настањен у северозападном делу Азије. Када су их Монголи 1238. године поразили, један део Кумана прешао је у Угарску док се други део населио у Бугарској, Тракији и Малој Азији.

⁵ Данило је за хумског епископа изабран 1317. године и на том месту остаје све до 14. септембра 1324. године, када је после смрти архиепископа Никодима, уз подршку краља Стефана Дечанског, изабран за поглавара Српске цркве. Написао је шест житија:

краљ Милутин „узевши сву њихову државу и имање, даде га возљубљеном брату своме краљу“ Драгутину.

Браничево тако долази под српску власт.

Освајања Браничева и Видина кан Ногај је третирао као „повреду права врховног господара Бугарске“ те се припремао да казни Србију.

Искусном краљу Милутину, деди цара Душана, било је потпуно јасно какву опасност представљају Татари. У сложеним балканским односима, схвативши да би могао да дође у велике неприлике Милутин се убрзо помирио са видинским кнезом Шишманом давши руку своје кћерке Ане Михаилу, његовом сину, док се деспот Шишман оженио кћерком српског великаша Драгоша.

С друге стране, кану Ногају шаље изасланство које успева да са њим склопи мировни споразум и тако спречи напад Монгола на Србију. Милутин је обећао татарском кану да Бугарску више неће нападати давши му „изјаву покорности“ али и пославши сина Стефана (Дечанског), оца цара Душана, и неколико чланова угледне српске властеле као таоце на Ногајев двор.

*Житије краљице Јелене, 1317; Житије краља Уроша и Драгутина, 1320/1330; Житије краља Милутина, 1324; житија архиепископа Арсенија I, архиепископа Јоаникија и архиепископа Јевстатија I написао је између 1324. и 1327. године као и две службе: архиепископу Арсенију и архиепископу Јевстатију, обе написане пре 1324. године. Та житија чине језгро зборника *Животи краљева и архиепископа српских* (такозвани Данилов зборник, у народу познат као Цароставник), који је кодификован после 1375. године и који садржи и књижевне радове такозваних Данилових настављача. Архиепископ Данило Други, или Данило Пећки, умро је 1337. године и сахрањен је у својој задужбини, у Богородичиној цркви, у Пећи.*

Ситуација ће по Србију кренути у још повољнијем смеру када се у црноморским степама сукобе кан Ногај и кан Токта (†1312). Одсудна битка између два кана одиграла се крајем 1299. године на пољу Кугенлик, на десној обали Дњепра, у данашњој Украјини. Ногај је доживео тежак пораз после чега татарски утицај на Балкану полако почиње да копни.

Када је Ногај убијен, српски принц Стефан – „велики стуб побожности и венац царства“, како га описује његов биограф Григорије Цамблак⁶ – вратио се у Србију.

Убрзо по повратку Стефан се оженио Теодором, кћерком бугарског цара Смилца (1292–1298), кога је кан Ногај поставио на бугарски трон након бекства претходног бугарског монарха Ђорђа I Тертера (1280–1292) у Цариград.

Краљ Милутин је сина Стефана 1308. године поставио за намесника у Зети и приморским градовима

⁶ Потомак угледне бугарске породице Григорије Цамблак (око 1360. – крај 1419. или почетак 1420) у Србију је дошао негде око 1402. и у њој остао до 1406. године. У Високим Дечанима, где је изабран и за игумана, Григорије Цамблак није боравио дуго, али је оставио неизбрисив траг у нашој књижевности – написавши *Сказаније о Светој Пешики* о преносу моштију ове светице из Видина у Србију, као и *Живој краља Стефана Дечанског* – које спада у ред најбољих дела српске средњовековне књижевности – тежећи да уздигне култ светог краља „као мученика и чудотворца“. Цамблак је написао ново житије краља Стефана Дечанског, светитељско, у коме је пажња посвећена не Стефановом јунаштву већ његовом богоугодном лику и његовим чудима која су га сврстала у ред српских светитеља. Такође, написао је и службу, неопходну за црквено прослављање ктитора и заштитника овог чувеног српског манастира.

којима је од 1276. године владала његова баба Јелена, жена краља Уроша I (1243–1276).

Историја није забележила на који начин и под којим условима је краљица Јелена препустила власт унуку – добровољно или под принудом. Умрла је 8. фебруара 1314. године а сахрањена је у својој задужбини, манастиру Градац⁷, који је посветила Благовештењу Пресвете Богородице. Проглашена је светицом и њен дан Православна црква прославља 12. новембра.

Стефан, дакле, постаје „млади краљ“, а самим тим и престолонаследник.

Сматра се да је у то доба, 1308. године, рођен и Душан, будући први српски цар.

Двор кана Ногаја био је први велики страни двор на коме је Стефан (Дечански) принудно боравио. Имао је тада прилике да се упозна, поред осталог, и са монголским ратним стратегијама и тактикама⁸ посебно комбинацијом стрелаца и коњице – војном вештином којом су Монголи поробили многе народе и земље. Нема сумње да је о тим војним монголским достигнућима причао и Душану док су били у седмогодишњем прогонству у Цариграду.

Та ратна сазнања и татарска искуства даће, врло је вероватно, знатан допринос Душановим војним

⁷ Биограф Јелене Анжујске архиепископ Данило Други вели да је она за изградњу манастира окупила најбоље уметнике и да је градитељима давала „многа и небројено злато нештедимице“.

⁸ Нацисти су стратегију блицкрига обликовали „према монголском изуму изненадне појаве високо покретљиве војске“. Чак су професора Фридриха Хајниша (1880–1966) послали у Монголију да пронађе оригиналну верзију *Тајне историје Монгола*. Монголску тактику из 1223. године – када су Монголи победили Русе на реци Калка – више од седам векова касније применио је Стаљин.

походима као и Стефановој победи код Велбужда, када је српски владар вештим војним маневрима изненадио бугарског цара и где је Душан показао вансеријску храброст и војнички таленат.

Ослепљење и прогонство Стефана Дечанског

После пада са коња и тешке повреде коју је том приликом задобио, краљ Драгутин је 1282. године, на сабору у Дежеву, српски трон предао брату Милутину. Како бележи Данило Други, Драгутин је у томе видео Божји знамен, јер је дигао руку на оца⁹ преотевши му престо – „како учиних тако ми се врати, да више нећу владати на овом престолу, који силом узех своје родитељу“. Међутим, није пад са коња и лом ноге био једини разлог да Драгутин преда власт Милутину. Свакако није неважна чињеница да током шестогодишње владавине¹⁰ Драгутин није успео да постигне готово

⁹ Што Драгутиново нестрпљење, што утицај и подршка Угарске, навели су српског младог краља да устане против свог оца. Драгутин је поразио оца Уроша I у бици код Гацка 1276. године и преузео власт у Србији. Краљ Урош I се потом повлачи у Хум, где се, после више од тридесет година владавине (1243–1276), и замонашио, под именом Теоктист, а потом и умро. Сахрањен је у Ђурђевим ступовима код Раса.

¹⁰ После абдикације Драгутин је све до своје смрти 1316. године, дакле тридесет четири године, имао значајног уплива у српска

никакав успех у борбама са Византијом. Тих дана, на крају Драгутинове владавине, вероватно због незадовољства великаша, била је „земља српска у великом шкрипцу“. Драгутин се, како сведочи Данило Други, обратио Милутину речима: „Узми мој царски венац и седи на престолу родитеља својих.“

По Дежевском споразуму Милутина је требало да наследи Драгутинов син Урошиц. Међутим, то се неће десити.

На српски трон – после смрти краља Милутина – претендовала су три српска принца: Владислав, син краља Драгутина, као и Стефан и Константин, синови краља Милутина. Урошиц је умро, како се сматра, пре 1310. године.

Стефанова побуна против оца Милутина трајала је кратко, највероватније до почетка 1314. године јер је у фебруару те године утамничен и ослепљен.

збивања јер је господарио пространом територијом. Посебно када је 1284. године, као зет угарске владајуће куће, добио од угарског краља Ладислава IV (1272–1290), брата његове жене Каталине, и Мачванско-босанску бановину, коју је пре њега држала његова ташта краљица Јелисавета, жена угарског краља Стефана V (1270–1272). „Под тим називом, већ тада одомаћеним у Угарској, подразумевани су: данашња Мачва, остали српски крајеви уз јужну обалу Саве, укључујући и Београд, и североисточна Босна. Како су ове области, изузев североисточне Босне око Усоре, називане и Сремом – или у Угарској ’оностраним’ Сремом, за разлику од ’овостраног’ данашњег Срема – Драгутин се понекад у изворима назива и ’сремски краљ’“ (Љубомир Максимовић).

Архиепископ Данило Други назива га и „Стефан Сремски“. Он је ковао „први српски новац са ћириличним натписом; први српски новац са представом владара који стоји сам; први српски динар са натписом који не садржи звање краљ“ (Сергије Димитријевић).

Данило, Милутинов биограф, наводи да су Стефана на побуну наговорили, уценили зетски великаши. Како Милутин није успео да убеди сина да одустане од превратничких намера, кренуо је са војском у зетску област да га уразуми силом. Стефан се у страху од оца склонио у околину Скадра где је имао свој двор, али је убрзо пристао да покорно дође и од Милутина затражи опроштај.

Међутим, Милутин није опростио сину, већ га је сурово казнио ослепљењем а потом га послао у изгнанство у Цариград код таста Андроника II Палеолога, који је наредио да га нико не може посећивати осим „оног коме он дозволи“.

У цариградском прогонству Стефан је с породицом провео седам година. Тамо му је умро млађи син Душица.

На Душана, другог сина, будућег српског цара, византијска престоница ће оставити снажан утисак и он се сна о освајању Цариграда никада неће ослободити.

Стефан и Душан су боравили у цариградском манастиру Светог Јована Продрома (Претече)¹¹ а потом у манастиру Пантократор¹² (Сведржитељ), под будним, али ипак благонаклоним оком василевса Андроника II, који му „не додаде бол на бол“. О благонаклоности ромејског цара према несрећном

¹¹ Српски краљ Милутин је на месту званом Продром сазидао изузетну цркву и уз њу је подигао „многе дивне и прекарне палате и поставио ксенодохије (странопријемнице), илити болнице“ у којима су видане и очне болести. Ту је „био лечен једно време 1315. године (пре но што је прешао у манастир Пантократор) и престононаследник Милутинов Стефан Дечански“ (Милорад Павић).

¹² Гласовити цариградски манастир Пантократор подигао је у дваестом веку василевс Јован II Комнин (1118–1143).

српском принцу сведочи и Данилов Ученик, који вели да је византијски цар знао да Стефану није „до краја био одузет вид очију његових“ као и да василевс „не објави никоме таква виђења да му се [Стефану] не дода опет која злоба“.

По средњовековним схватањима ослепљени принц није могао бити претендент на престо и како је рекао Константин, Стефанов брат и супарник: „Никада се није чуло да слепу човеку приличи царство“ (Григорије Цамблак).

Милутин је за наследника одредио сина Константина, кога је добио, како се претпоставља, у браку са Аном Тертер, кћерком бугарског цара Ђорђа I Тертера (1268–1292), којом се Милутин оженио 1284. године.

Светогорски монаси, негде после 1317. године, успели су да умоле краља и архиепископа Никодима да се Стефан са породицом врати у Србију и добије опроштај од краља Милутина.

По житију Даниловог Ученика¹³ Стефан који за себе вели да је „више него погребан мртвац“, да је умукло

¹³ Данилов следбеник и савременик, познат као Данилов Ученик (или Први настављач, иза кога се можда крије хиландарски монах Григорије из Корише), саставио је за *Данилов зборник* три житија: *Житије краља Стефана Уроша III* (Дечанског), *Житије краља Душана* (недовршено) и *Житије архиепископа Данила Другог* (сва три између 1337. и 1340. године).

Даниловим настављачима се називају средњовековни анонимни српски писци из средине и друге половине четрнаестог века, који су допунили такозвани *Данилов зборник* између 1337. и 1340. године. После 1375. године *Зборник* ће допунити и Други настављач кратким житијним белешкама о усточицењу првог српског патријарха Јоаникија, другога Саве, и трећег Јефрема, које спадају мање у хагиографске а више у историографске саставе. У радове осталих непознатих Данилових настављача спадају и кратки

грло његово „од многога плача и вапаја“ – писао је из Цариграда хиландарском игуману Данилу моливши га да сазове свечасне оце Свете Горе, да оду код његова оца и да га замоле да „не држи јарост гнева свога до краја“, да не сконча „живот у туђем крају“. Данило, изабравши неке „свечасне чрнце Свете Горе“, послао их је краљу Милутину као и преосвећеном архиепископу Никодиму.

Саслушавши светогорске монахе и архиепископа Никодима, краљ Милутин је њихове молбе испунио.

Григорије Цамблак износи другачију верзију. Када је василевс Андроник II послао српском краљу Милутину изасланство на челу са игуманом цариградског манастира Пантократор „као мужа речитог и искусног у свему“ са молбом да му пошаље помоћ, „јер Агарени¹⁴ све јужне крајеве покоривши, са великом множином иђаху на источне“ – тада је овај угледни византијски монах, каже Григорије Цамблак, рекао краљу Милутину да је његов манастир у Стефану, ослепљеном српском принцу, стекао „многоцену ризницу“ али и да српски краљ треба, ипак, да „врати с чашћу себи онога који је виши од човечанске части“. Краљ Милутин је, вели овај писац, послушао старог игумана и казао: „Нека буде како Бог хоће, часни оче, као што си заповедио.“

житијно-историографски записи о српским архиепископима Сави Другом (1263–1271), Данилу Првом (1271–1272), Јакову (1286–1292), Јевстатију Другом (1292–1309), Сави Трећем (1309–1316) и Никодиму (1317–1324).

¹⁴ Име Агарени и Исмаилђани Турци су добили по робињи Агари, Аврамовој наложници, и њиховом сину Исмаилу. Названи су и Сарацени, по Сари, Аврамовој жени.

Било како било, по повратку у Србију, Стефану се положај није битно променио, осим што није био више у изгнанству. Третиран је и даље као незахвални син, као кажњени принц који је дигао руку на оца. Добио је у посед град и жупу Будимље, територије које су раније припадале потомцима Немањиног брата Тихомира.

Мало се зна о судбини Душановој по његовом доласку у Србију јер о томе извора готово и да нема. Биограф Стефана Дечанског Григорије Цамблук вели само да је Дечански сина Душана оставио на двору деде Милутина – „а он сина, који је дошао с њим од Константинова Града, предаде га његову деду“ – претпоставља се не као таоца, односно гаранта да Стефан неће поново покушати какав преврат.

Душан је код деде на двору провео, како се сматра, око годину дана.